

SÕNAVARA

Mis on ikoon?

Tiiu Erelt

Ikoon on huvitav sõna – näide sellest, kuidas sõna tähendus aja jooksul muutub, ühtaegu ometi samaks jäädes. Kaua aega tundsimine teda eesti keeles üksnes religioonisõnana, nagu kirjeldab ka „Eesti kirjakeele seletussõnaraamat”: ’Kristust, jumalaema, pühaks peetavaid piiblitegelasi või pühakuid esitav tahvelmaal või reljeef õigeusu kirikukunstis’. Ja näited: „Ikoonide ees põlesid õililambid. Süütab, paneb ikooni ette küünla.” (I köide, 4. vihik 1991.) Rohkem EKSSis tähendusi antud ei ole. Sõna selline kasutus pole kuskile kadunud, vaid on rohke praegugi, näiteks:

- „Kuremäe kloostri asuv jumalaema ehk neitsi Maarja **ikoon** on õigeusklike tähtsamaid reliikviaid.”

Vahenduskeelte kaudu eesti keelde jõudnud *ikooni* algus on vanakreeka keeles, kus sõnal *eikōn* on lai tähendus ’pilt, kuju’. Üsnagi lai on *ikooni* tähendus ka tänapäeva semiootikas ehk märgiteaduses. Ikoon on üks märgiliike, mis kujutab oma objekti sarnasuse alusel – lühidalt piltkujutis. See läks käibeles inglise keelest (*icon*). Meie ütleme sellise märgi kohta tihti ka pikemalt – *ikooniline märk*. Näiteid ajakirjandusest:

- „Meediaajastu suhtlemist hakkavad üha enam määrama **ikoonilised** (visuaalsed) **märgid**.”
- „Uuema aja mõtlemises on palju tegeletud tingliku märgi (sümboli) ja kujutava märgi (**ikooni**) vaheliste seostega .. ”
- „ .. ideoloogiamasinas (taas)toodab fotoreportaaž enamasti kujundeid ja **ikoonilisi embleeme**, mis aitavad artikuleeritud doktriine veelgi „vahetumalt installeerida” vaataja/rahva/masside teadvusse .. ”
- „ .. ta valdab nii kirja- kui ka pildimärke, et mitte kasutada võõrapäraseid termineid – vastavalt siis sümboleid ja **ikooni**.”

Eks tegelikult mahub sellise üldisema semiootikatähenduse alla ka pühapilt: näiteks jumalaema tahvelmaal esindab (reprezenteerib) neitsi Maarjat, kuid usk teeb ta vaatajale maagiliselt ja müstiliselt juuresolevaks, nii et usklik inimene tugevasti tunneb jumalaema endaga olevat.

Ka arvutialal on ikoon piltkujutis. Konkreetsemalt: ekraanil kuvatav väike teksti asendav rahvusvaheline piltkujutis, mida saab mingi funktsiooni või rakenduse valimiseks osutada nt hiirega (meiliikoon, Interneti-ikoon, prügikastiikoon, tekstitöötlusprogrammide ikoonid jm). „Arvutikasutaja sõnastik” (3. tr 2003) samastab ta omal alal piktogrammiga. Näiteks:

- „Faili avamiseks tee hiireklõps failinime ees või kohal paikneval **ikoonil** ja klõpsa nuppu „Ava”.”

Eriti huvitavaks läks *ikooni* kasutus umbes 15 aastat tagasi, kui sõna omandas eesti keeles veel ühe alltähenduse. See kujunes välja Ameerika inglise keeles, aga levis popkultuuri kaudu kiiresti teistesse keeltesse. Lühidalt öeldes on see kultuspilt ehk

tänapäeva pühapilt. Pikemalt seletades: teatud aate, voolu, ajastu vms tüüpiline kehastus (personifitseering), tähtis sümbol, millel on kultuslikke jooni. Algul olid nendeks isikud. Näiteks olid ja on biitlid 1960. aastate hipiliikumise ikoon, muusikas on peale nende ikoonistunud veel Elvis Presley ja Michael Jackson, spordis Niki Lauda ja Michael Johnson, filmis Marilyn Monroe ja Sean Connery. Kuid keelekasutuse vaatlus pakub ikoone päris meie endi keskeltki. Juba 1997 on Eesti Ekspressis kirjutatud:

- „Kunstiinstituudi Pära Trusti eeslauljana sai Volmerist selle pundi **ikoon** ja lahutamatu osa ansambli tänaseni ulatuvast legendist.”
- „Tiitliga Aastate Naine pärjatud Tartu Ülikooli professor Marju Lauristin on Eesti iseseisvuse taastamise **ikoon**.”
- 1999 samas lehes: „Edgar on **ikoon**, Edgar on müüt .. ”
- 2000 samas lehes: „Paides sündinud tüdrukust on saamas tuhandetele inimestele **ikoon**.” Niisiis on ikoon Carmen Kasski.

Kuid samas on 2000. aastal ka hoiatus, et ikooniseisus on üürrike ja kaduv:

- „Nagu ikka, tüdineb meedia omaloodud **ikoonidest** kiiresti ja mõtleb välja midagi uut.” 2001 lisab: „Või lämmatab **ikoon** oma kandja.”

Aeg on läinud ja ikoonid saanud järjest argisemaks – ka esemeteks-asjadeks. Näiteks on Coca-Cola ja McDonald’si burgerid ameerikalikkuse ning praevorstid saksalikkuse ikoonid, Barbie-nukud tarbimise ja materialismi ikoonid. Pisut üllatusena:

- „Energiatootmine on kujunenud Ida-Virumaa **ikooniks**.” – Ehk hoopis pühaks lehmaks?

Ja jälle on Eesti Ekspress see, kes annab õpetuse ka ikoonide kestmiseks ja õitsenguks:

- „Muidugi peab ühiskond võimendama neid **ikoone**, mille järgimine ühiskonna liikmete poolt suurendab riigi majanduskasvu numbreid.” (2001)

Vaatame, mis saab edasi.

Oma Keel 2005, nr 1